

LEBIS

We know

books

Coordonator Corint Istorie Autori Români

Florin-Răzvan Mihai

STELIAN TĂNASE

VIATA LUI

Pana la Istorie

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMANI

—2024—

IRDIS

We know

books

Pavelescu Cincinat 60

Petrescu Constantin-Titel 54

Pilniak Boris 185–186

Piscator Erwin 153

Plehanov Gheorghii 47

Porumbescu Ciprian 38

Preobrajenski Evgheni 174

Prevelakis Pandelis 198

Proudhon Pierre-Joseph 99

Proust Marcel 105, 107, 109

Racovski Cristian 26, 28–30,

40–41, 46–49, 53, 56, 62–64, 66–
69, 74–76, 80, 84, 92, 111, 145–
150, 152, 166, 174–178, 186, 202,
206, 212, 228, 252, 261

Radek Karl 174

Răutu Vania 54

Rikov Aleksei 175

Robertfrance Jacques 122, 124

Rolland Romain 15, 16, 20,

23, 82–83, 85, 93–94, 96–98, 100–
128, 139, 146–147, 149–151, 161,
164, 166, 172–173, 176, 197–200,
202, 205–206, 210, 213, 217–227,
231–234, 242, 247, 259, 266, 269,
271, 283, 290

Sahia Alexandru 227,

229–230

Safir Heinrich 70–71

Schubert Franz 38

Schwartz Pincu 76

Serge Victor 185–190, 196–

197, 202, 227

150

Slavici Ioan 56, 131

Smilga Ivar 174

Stahl Henriette Yvonne

237–239

Stănescu Al. 41

Stere Constantin 54, 56

Ștefănescu Delavrancea Barbu

60

Știrbey Barbu 56

Tătărescu Gheorghe 140

Tcacenco Pavel 142–143

Terente 12, 125

Thälmann Ernst 221

Titeanu Eugen 163

Titulescu Nicolae 60

Tudor Sandu 227

Tzara Tristan 72, 107, 221,

269, 272

Valsamis Gherasim 13–15, 19

Vandervelde Émile 47

von dem Bussche Hilmar 61

Wells H.G. 121

Wilhelm al II-lea, kaizer 81

Zetkin Clara 85

Zinoviev Grigori 111,

161, 261

Zweig Stefan 102, 205

Cuprins

<i>Partea întâi</i>	7
<i>Partea a doua</i>	72
<i>Partea a treia</i>	145
<i>Partea a patra</i>	203
<i>Partea a cincea</i>	223
<i>Partea a șasea</i>	240
<i>Bibliografie</i>	293
<i>Indice de nume</i>	297

PARTEA ÎNTÂI

AMINTIRI DIN COPILĂRIE

Copilul e începutul și sfârșitul lumii.

Panait Istrati

O colecție de la sfârșitul secolului al XIX-lea îmi îngăduie să contorizez imaginile pe care Panait Istrati le-a avut sub priviri în copilărie și adolescență. Mai întâi Dunărea, maiestuoasă, domitoare între maluri mai largi ca oriunde începând din Pădurea Neagră. La Brăila, cel mai lung fluviu din Europa face cotul spre nord și o ia spre vărsare. E un loc marcat de tensiune, cu un trecut încărcat, între trei imperii: rus, austriac, otoman. În jur, câmpuri unde s-au purtat războaie, unde pământul mirosea încă a sânge, incendii și oase putrezite la acel sfârșit de secol XIX când vine pe lume Panait Istrati, eroul nostru. Sunt destule cimitire, chiar dacă adesea nevăzute și fără cruci. Orașul dunărean a fost cucerit de armate străine, lovit de epidemii, distrus *manu militari*. Așa a fost să fie, e vorba despre soartă, despre nimic altceva. Noroc că Brăila a renăscut la fiecare generație, ca pasărea Phoenix.

Un maldăr de cărți poștale, văd strada Regală, turnul de apă, grădina publică Belvedere, chioșcul rezervat fanfarei

regimentului. Se vede tramvaiul 28 care ducea la Lacu Sărat – vopsit roșu, cu două vagoane, clasa întâi și a doua. Prin geam se zărește, ca un fum, vatmanul. Apare biserica Sfinții Arhangheli. Nelipsita Piață Centrală, pietruită în 1832 și luminată de felinare cu petrol din 1854. Mi se înfățișează ca pe o panoplie, îngălbenită de timp, figuri de burghezi ajunși la oarecare stare. Poartă melon și cravată înfioată la gât, se sumetesc spre aparatul de fotografiat cu grozave mustăți în furculiță. Și Istrati a fișa asemenea podoabă în tinerețea lui. Într-o fotografie alb-negru de atelier, apare obrazul lui palid, osos, iar de-a curmezișul feței lui supte, o pereche de mustăți din *La Belle Époque*. Vin la rând poze cu chipuri de funcționari trase într-un studio fotografic de lângă Primărie, pe unde trece protipendada la brațetă cu consoarta... Câteva clădiri greoaie: cazarma, spitalul militar, stația meteo, tipografiile – vreo 5 – de unde ies ziare în mai multe limbi. *Mercur* a fost primul ziar de profil economic din Țara Românească. Se văd case din cărămidă cu streșini ample, încărcate de iederă și viță-de-vie, aparate de garduri înalte din zid, cu curți pline de salcâmi și liliac. Unele dintre ele sunt pricopsite cu grădini largi, unde așteaptă caili și trăsurile stăpânilor. Și ei apar în fotografiile mele de epocă. Abdomene rotunjite, obrajii bucălați, lănțug de aur la vestă, cizme cu carâmbi înalți, priviri satisfăcute. Sunt și case negustorești acoperite de olane otomane, din pământ galben – vestigii din vechea raia otomană. Altele au suferit influențe din Europa prin arhitecți aduși cu multă cheltuială de la Viena și Paris. Văd clădirea cochetă a teatrului Rally, o bancă și câteva cupeuri cu birjarii așteptând moțâind la bordură. O școală cu ziduri zdravene și clădirea telegrafului. Când se apropie ne-trebnicul secol XX, apar clădiri impunătoare și tramvaiul electric. La șanc!

Aspectul Brăilei se schimbă cu celeritate. Cauza? Este tot mai mult un oraș prosper. Trecutul otoman a fost uitat. Cheiul portului, fabrica de bere Müller și fabrica de ciment Cantacuzino. Șantierul naval, docurile și portul și Dunărea care domină totul. Dacă în anul 1800 Brăila avea 12–15 000 de locuitori, „în 1900, la Brăila erau 58 392 locuitori, conform datelor Serviciului Statistic al Direcției Generale a Serviciului Sanitar al Ministerului de Interne. Existau 6 670 de imobile, 47 dintre străzile orașului erau pavate cu piatră cubică, iar 69 amenajate cu bolovani, patru piețe erau pavate cu piatră și trei cu bolovani”¹. Condițiile de locuit nu sunt prea bune. Trecutul este încă viu, se resimte prin orice cotlon. Întâlnești un amestec de lumi, mahalale sărace și sordide, alternate cu străzi burgheze îngrijite. „La Brăila, la 1893, nu exista canalizare, orașul alimentându-se cu apă direct din Dunăre. Lucrătorii din port, turci, armeni și bulgari locuiau în niște pivnițe insalubre care au favorizat răspândirea holerei.”² Poziția Brăilei – la Dunăre – conferă pe lângă mari avantaje și contrariul lor. Întâi, epidemiile repetate aduse din toate colțurile lumii de echipajele vaselor. Ciurma, febra tifoidă, holera au devastat de multe ori fără milă orașul în tot secolul al XIX-lea.

Panait Istrati se naște într-o lume a contrastelor. Nu venea dintr-un deșert cultural și istoric. Aparținea unui loc cu mare tradiție. A copilărit într-o mahala viu colorată, activă și într-un port unde se vorbeau toate limbile pământului, ca în Babilon. Între 70 și 100 de vase vin sau pleacă zilnic în port, încarcă sau descarcă petrol, cereale, lemn, sare, produse manufacturate.

¹ Geta Șerbănescu, „Experiențe din pandemie: Brăila la finele secolului al XIX-lea”, în *Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul*, 2020.

² *Ibidem*.

Brăila este în sine o lume întreagă. De aici a venit tentația pe care Istrati o avut-o mereu: să plece unde vede cu ochii, să vagabondeze, impulsul de a părăsi obsedantul Bărăgan de câte ori are prilejul și de a porni spre Mediterana și Levant. Priveliștea esențială a copilăriei lui este cea a unui port încărcat cu vase venind și plecând dincolo de linia orizontului. „Depărtarea” a fost experiența esențială trăită de copilul Istrati. Fără a înțelege această atracție, nu poate fi înțeles nimic din ce a trăit și a scris mai târziu.

Locul nașterii: un oraș vechi, pe stânga Dunării, în nord-estul fostei Țări Românești. Brăila este atestată documentar din anii 1300. În 1538, pe vremea domnitorului Radu Paisie, intră în posesia Imperiului Otoman și este transformată în *raia*. Adică o graniță a Imperiului Otoman. Mai mult, Brăila este o vamă cu statut aparte – e folosită de Constantinopol la schimburile comerciale, pentru taxe, pentru supravegherea imperiului pravoslavnic care se tot întindea amenințător spre sud. Pentru a-și îndeplini menirea i se acordă privilegiile imperiale. E de asemenea port grăniceresc și oraș de garnizoană. Totul se învâрте în jurul portului, care tot crește. Capitala imperiului își umple cămărilor prin acest port. Povestea a durat până în secolul al XIX-lea și a lăsat o amprentă puternică asupra Brăilei. Otomanii au asigurat administrația, au dezvoltat portul, au contribuit la ridicarea comerțului. Raiiua Brăilei a funcționat până în 1829. Războiul ruso-turc de atunci s-a încheiat cu victoria armatelor țarului Nicolae I. Consecința a fost anularea vechiului monopol turcesc asupra comerțului din Principatele Dunărene. Raiialele sunt desființate, inclusiv a Brăilei, cea mai mare și prosperă dintre toate. Regulamentul Organic – introdus după Pacea de la Adrianopol (1829) – a jucat un rol important în emanciparea Brăilei, cert. Liberalul guvernator

rus Pavel Kiseleff a avut un rol important în introducerea schimbărilor. Brăila devine porto franco în 1836 și cunoaște o reală înflorire, consecință a înmulțirii partenerilor comerciali, a activității portuare și a traficului de mărfuri tot mai intens. În câteva decenii Brăila se conectează cu orașele Rusiei, Mării Mediterane, Levantului, Mării Baltice, Marii Britanii, Austro-Ungariei. La sfârșitul secolului al XIX-lea, prețul cerealelor din Europa era stabilit de bursa din Brăila. Nu întâmplător, negustorii, armatorii, misiții de aici acumulează averi însemnate. Orașul devine prosper și cosmopolit. Zeci de mii de emigranți vin să trăiască aici, atrași de mirajul îmbogățirii. Ei aparțin tuturor păturilor sociale – de la meseriași umili la rentieri bogați, la armatori și negustori de cereale. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Brăila era locuită de greci, evrei, români, armeni, turci, austrieci, maghiari, ruși... Populația crește exponențial și se diversifică etnic, ocupațional și religios. Pe ulițe, în port, la tarabe și în birturi se vorbește româna, greaca, turca, franceza, rusa, armeană, idiș. Localnicii trăiesc în mahalale separate de ziduri invizibile: Brăilița, Karakioi, Lacu Dulce, Viziru, Comorofca, Chercea... Apar la jumătatea secolului viceconsulatele străine, cu rolul lor important. Europa se înghesuie să fie reprezentată la Brăila. Marea Britanie, Piemont, Austria, Franța își desemnează viceconsuli. Războiul Crimeii este un moment de cotitură pentru că accentuează importanța Brăilei, așezată favorabil la cotul Dunării, între Odessa, Atena, Viena și Constantinopol. Devine o poartă între Europa și Orient. Odată cu Pacea de la Paris din 1856, începe lansarea veritabilă a orașului. Portul se mărește, devine din ce în ce mai activ. Apar bănci, școli, spitale. Un comerț înfloritor conferă nota caracteristică. Brăila se transformă dintr-o margine săracă și uitată a continentului într-un oraș emancipat

economic, cultural interesant, unde se întâlnesc influențele Peninsulei Balcanice, Levantului, Vienei, Rusiei. Facilitățile portuare și poziția extrem de ofertantă atrag comercianți din Alexandria și Cairo, Smirna și Constantinopol, din Creta, Atena, Salonic, din orașele transilvănene – Brașov, Sibiu, Cluj, Oradea – și din Rusia: Odessa, Kiev, Nijni Novgorod...

Anul nașterii lui Panait Istrati – 1884, 10 august – ne dezvăluie o Românie cu fracturi sociale și economice multiple, o țară a contrastelor, un amestec de înapoiere cronică și progres real. Constantin Dobrogeanu-Gherea ne-a lăsat în lucrarea sa, *Neoiobăgia* (1909), o cercetare pertinentă pe acest subiect. Analfabetism, circa 80% din populația Vechiului Regat, pe lângă o elită școlită la Viena, Berlin și Paris, dar lipsită de straturul de mijloc. Zone subdezvoltate alternează cu altele în plină ascensiune, susținute de exploatarea petrolului și de recoltele de cereale. Așa sunt, de pildă, Bucureștii, Prahova, Constanța, Galați și Brăila. Ca efect al contradicțiilor, au loc răscoale țărănești (în 1888 și 1907), care trădează sărăcia endemică și contraste nevindecate. Ceea ce alții depășiseră de secole în Europa, mai ales în Occident – lumea românească abia începea să rezolve. Motiv pentru care era lovită din plin de violențe și crize. Personajele lui Istrati sunt mai puțin expresii ale unui spirit oriental sau ale închipuirii și plăcerii de a povesti, așa cum s-a spus. Ele sunt mai curând extrase dintr-o realitate care, sociologic vorbind, i s-a impus. Mulțimea bandiților și haiducilor (răzvrățiții sunt personajele lui predilecte) fac pagina întâi a ziarelor din epocă. Precum Pantelimon, Coroiu, mai târziu, în secolul al XX-lea: Terente, Berilă etc. stau dovedă... Terente, născut în 1895, din Carcaliu, Balta Brăilei, decedat pe 4 iunie 1927. Pantelimon din Răsucești – sat lângă Târgu Neamț, născut la 22 ianuarie 1870, opt condamări.

O întreagă galerie cu figuri de rebeli abundă între 1866 și 1914 în lumea românească, populând un folclor marginal, urban cu precădere, dar și rural pe vechile canoane. Se producea cam peste tot o urbanizare lentă și limitată care intra în conflict cu lumea rurală, populată de țărani desculți, locuind în bordeie insalubre. Adaptarea la această tranziție provoacă violențe, crize, anomalii pronunțate. Era începutul modernizării și occidentalizării. În această crevasă istorică se află lumea în care Istrati deschide ochii și va fi amprentat de trăsăturile epocii sale, inevitabil.

Istrati este jumătate român prin mama lui, Joița, și jumătate grec prin tată, Gherasim Valsamis, din insula Cefalonia. Pe actul de naștere nu apare niciun nume ca tată legitim. Rubrica respectivă rămâne goală. De ce? Mai avuseseră împreună un copil, tot băiat, botezat Gherasim, mort prematur. Panait îi poartă numele în acte. Conform obiceiului, următorul născut îi preia numele. Dar maică-sa, Joița, îi spune „Panait”. Părinții sunt de zece ani împreună. De ce nu sunt căsătoriți într-o lume care ține de tradiții, biserică, și unde cuvântul popii este decisiv? A trăi în păcat e o grea povară sufletească, de neacceptat. Ce-i oprește să își pună pirostriile? Un răspuns ar fi că Valsamis era deja căsătorit în Grecia. Iadul îl aștepta dacă lega a doua căsătorie, dar și închisoarea pentru bigamie. Valsamis trăia în două lumi, Brăila și Cefalonia, ținea două case. De altfel mai avea un rând de copii în satul Faraclata, frați vitregi cu Panait. Așadar, Istrati este un bastard, „copil din flori” cum se spune cu vorbă frumoasă la Brăila. Este un fapt esențial, care îi va influența psihologia, reacțiile, caracterul, emoțiile. Pornește de copil în căutarea tatălui absent. Are nevoie de o figură tutelară pe care să se sprijine. Autoritatea lipsește din viața lui, efectul este vagabondajul, caracterul schimbător,

nesiguranța. Află repede că este singur. Va folosi totuși câțiva tați „surogat”³.

Istrati este al doilea copil al cuplului. Legătura dintre mamă și fiu este extrem de puternică. Joița mai are o soră, Antonia, care de asemenea trăiește în concubinaj cu un grec. Joița are doi frați, Dumitru și Anghel, mai târziu personaje de roman. În 1884, când se naște Panait, Joița Istrati are 32 de ani, iar Valsamis, 39. Ocupația lui: contrabandist. Traficază tutun turcesc în portul Brăila. La un an de la nașterea copilului, dispare pentru a se întoarce în Grecia. Să fi dispărut din cauza unor neînțelegeri cu mama copilului? Sau în urma unor încercături cu poliția? Nu este exclus, să nu uităm că avea în Cefalonia altă familie. La 9 luni de la nașterea copilului Panait, Valsamis moare de tuberculoză.

Istrati absolvă 4 clase primare. Cunoștințele sale se îmbogățesc mai târziu pe cont propriu. A fost un autodidact de vocație. Nu reușește să se fixeze - ca în atâtea situații - la o meserie ori o ocupație anume, trăiește într-un provizorat continuu. Condiția lui este evadarea, fuga înainte din fața încercărilor vieții. Dezertarea este întâi geografică, ține de un teritoriu. Se aventura bucuros spre zări necunoscute, și nu numai pentru că vagabondajul e deopotrivă fizic și mental. Îl regăsim în cărțile lui, toate autobiografice. Înghite spații, se familiarizează cu peisajul - care e uman înainte de orice. Pleacă unde vede cu ochii, revine la matcă, o ia de la capăt. Nu e consecvent, și nici stabil. Duce în spate, ca pe un rucsac, tarele lumii din care provine, dramele personale. Le asumă, ia asupra lui păcatele de care se lovește, vinovățiile, inflamările de

³ Élisabeth Geblesco, *Panaît Istrati et la métaphore paternelle*, Maison d'Édition Anthropos, Paris, 1989, pp. 25-26.

o zi. Întrebarea pe care și-o pune este „cum supraviețuiești?”. Jumătate din populația Brăilei face contrabandă - cealaltă hămălește în port. Istrati aparține celei mai paupere pături a Brăilei. Deasupra acestei lumi mizere se găsește un strat rafiat format din cei fără grija zilei de mâine. Extracția lui este foarte joasă. Nu are nicio șansă să reușească în viață. Ca și Valsamis - obișnuit să trăiască de pe o zi pe alta, aparține zonei celei mai sărace a Brăilei - populată de zilieri, palmași, lumpeni, rânđași, șomeri. Desculți și analfabeți, fără meserii precise. Cei care trăiesc din munci inferioare. Istrati îi scrie lui Romain Rolland la 22 martie 1923: „Mama mea se trăgea din părinți țărani și am știut-o ca văduvă săracă câștigându-și existența spălând lenjerie și călcând. Până la vârsta de 5 ani, pentru a nu o împiedica în truda ei, m-a lăsat la mama ei la Baldovinești (5 km de Brăila, n.a.), unde am deschis ochii. Apoi am cunoscut, pe lângă ea, migrațiile semestriale dintr-un cartier în altul, unul mai sărac decât altul. [...] Aveam mereu două camere curate, bine întreținute, eram mereu îmbrăcat decent și hrănit suficient. Niciodată nu făceam datorii. Cozonaci și ouă roșii de Paște, porc de Crăciun... Îmi era interzis să merg să mă joc în stradă... (Mama, n.a.) nu știa nici să scrie, nici să citească și nu avea niciun viciu. Asta a durat până la 7 ani când am mers la școală...”⁴

În iarna lui 1928, aflat la Atena, Istrati a vrut să meargă cu prietenul său de dată recentă, Nikos Kazantzakis, în insula Cefalonia, pe urmele tatălui său. Dovadă că originile sale îl preocupă. Cert, Istrati și-a moștenit tatăl în multe privințe. Spirit creativ, aventurier, bun povestitor. Istrati a murit de

⁴ Cahiers Panaît Istrati, „Correspondance Panaît Istrati-Romain Rolland (1919-1935)”, editori Dominique Foufelle, Christian Golfetto și Alexandre Talex, f.e., Paris, 1996, p. 136.

aceeași boală care l-a răpus și pe tatăl său – tuberculoza. Nu își va depăși niciodată condiția de copil nelegitim. Faptul conferă psihologiei sale ambiguitate. Consecințele apar mai târziu, mai ales după ce statutul lui se schimbă și devine dintr-o haimana din subsolurile societății un scriitor celebru. Ecourile le găsim în corespondența sa cu Romain Rolland, cu A.M. de Jong, Isaac Horowitz ș.a. Dar și în câteva dintre scrierile sale (*Mihail, Codin, Mediterana. Răsărit de soare* etc.). Tema îl însoțește – ca un leitmotiv al existenței sale – până în 1935, aprilie 16, când se stinge.

Istrati aparține unei lumi duale. Există un oraș burghez, cu gust pentru lux, civilizată și poliglot. Lumea marilor averi acumulate în port din comerț. În 1916, la Brăila trăiesc peste 60 de milionari. Era al cincilea oraș românesc ca bogăție. Panait Istrati nu provine însă din această Brăilă îndestulată, ci din cealaltă – periferică, săracă și aproape rurală, care trăia în trecut. O lume fabuloasă, a banditismului, a culturii orale, populată de închipuiri. O Brăilă mitologică. Istrati face parte din prima generație școlarizată din istoria familiei. Joița, frații și sora ei sunt analfabeți. Fiul ei este înscris la școală conform Legii instrucțiunii publice din 1864, prin care învățământul primar este obligatoriu și gratuit. Cine nu își înscria copiii la școală era sancționat. Din clasa a 5-a (gimnaziu) se plăteau taxe. Nu e de mirare că Panait Istrati absolvă doar 4 clase. A intrat în 1891 (are 7 ani) la Școala nr. 3 din Brăila, strada Grivița, în cartierul grecesc Karakioi. A absolvit în 1897. Sărăcia l-a împiedicat să frecventeze școala în continuare. L-a oprit să mai frecventeze școala și plăcerea hoinărelui. Copilul nu are astâmpăr. Cele 4 clase obligatorii le absolvă în șase ani – a rămas repetent în două rânduri. Scrie mai târziu că eșecul lui școlar s-a produs din cauza metodelor brutale a doi învățători. Odată cu

venirea la catedră a profesorului Petre Moiescu, care aplica metode persuasive, performanțele elevului Istrati sunt altele, nu mai rămâne repetent. Istrati notează: „Am fost un copil rău și un școlar mediocru”⁵ „Nu mi-a fost dragă școala pentru că am avut aptitudini mediocre, afară de o singură materie: citirea...”⁶ „Copilăria fericită, cuprinzând multă hoinăreală, dormit sub cerul liber, băi în Dunăre, se încheie în ziua când intru la stăpân ca băiat de prăvălie în Karakioi, în cartierul grecesc.”⁷ „Chefliu și guraliv, Karakioi mă atrăgea prin voioșia lui pacifică, prin latura-i cosmopolită. Îmi închipuiam că sunt pe malurile Bosforului... Greci visători și berbaniți, turci cu fețe severe; grecoaițe sprâncenate și melancolice – neamuri străine plecate după procopseală.”⁸ Istrati – copil încă – își face o ocupație din a așterne la comandă scrisori de dragoste pentru diverși clienți analfabeți de prin mahalalele Brăilei. Era unul dintre puținii care știau carte. Avea imaginație, un scris frumos, făcea parale.

Tranzacția primirii lui ca băiat de prăvălie s-a încheiat într-o duminică între Joița și cârciumarul Kir Leonida pentru „una sută lei pe an, un rând de haine, o pereche de ghete, o pălărie, o zi slobodă la Paști și încă una la Crăciun”. Panait lasă copilăria în urmă și intră cum-necum în rândul lumii. „Eram conștient că anii zburdălniciei fără de griji au luat sfârșit, că sosise momentul de a veni în ajutorul truditei

⁵ Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, reconstituire pe baza de texte autobiografice, alese, trad. și adnotate de Alexandru Talex, Editura Florile Dalbe, București, 1998, vol. 1, p. 122.

⁶ *Ibidem*, p. 124.

⁷ Panait Istrati, *Trecut și viitor. Pagini autobiografice*, Editura Renașterea, București, 1925, p. 53.

⁸ *Ibidem*.

mele mame... Mă aflam la capătul dinspre Dunăre al străzii Malului, punctul cel mai înalt al Brăilei. Și apariția vastei priveriști a fluviului-prieten mă făcu să mă cutremur de ideea pierderii apropiate a libertății mele.” „Ideea de a-mi câștiga singur hrana și îmbrăcămintea, precum și o sumă de bani, pe care să i-o pun în poală – gândul acesta îl nutream de mai bine de un an.”⁹ „Ochisem o prăvălie care-mi convenea din toate punctele de vedere. Întâi, crâșma era grecească. Moș Anghel îmi spusese să intru la greci, că sunt oameni filotimi, nu ca românul nostru – zgârie-brânză. Al doilea, crâșmarul nu era însurat. Aveam groază de nevestele stăpânilor... Al treilea – prăvălia era situată în imediata vecinătate a scumpei mele Dunări.”¹⁰ „Explicația alegerii trebuie căutată nu numai în faptul că o mamă își făcuse un idol din copilul ei, iar acest copil își făcuse un idol din dragostea de libertate. Mai era ceva: acea nesuferită teroare care face pe om sclavul părerilor altora, și care se numește *gura mahalalei*. Gura mahalalei cere unui copil să fie statornic, «cuminte», să rămâie la stăpânul unde a fost dat, nu să umble «din stăpân în stăpân». Să sufere barbaria și să devie la rându-i barbar.”¹²

Condițiile la Kir Leonida sunt aspre – „Dădeam în brânci 19 ore pe zi și mă stâlcea cu bătaia pentru cele mai neînsemnate greșeli. Asta se întâmpla când te transformai din copil în brațe de muncă... (Eram, n.a.) destinat să-mi fac ucenicia crâșmărească la spălatul vaselor, mai trebuia între timp să învăț hruba, nemărginitul labirint al celor două sute de butoaie cu vin... [...] N-am să uit niciodată lipsa de omenie a

⁹ Panait Istrati, *Trecut și viitor*, op. cit., p. 132.

¹⁰ Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, op. cit., p. 131.

¹¹ *Ibidem*, p. 132.

¹² *Ibidem*, p. 60.

tejghetarului care mă îmbrâncea pe tot lungul celor optzeci de trepte ale scârilor, umede și rupte, ale pivniței și hrubei pe care le scoboram cu frica în sân de a nu-mi frânge gâtul la fiecare pas!”¹³ „În fiecare seară mă culcam cu gândul să fug a doua zi. [...] Dimineața... trebuia să mă duc pe la abonați... La înapoiere încasam palmele reglementare... Mușteriii, toți greci, mă iubeau... știindu-mă de aceeași obârșie, mă învățară limba din orgoliu ca să poată pâlăvrăgi cu mine... Erau toți proprietari de remorchere, de șlepuri sau simple bărci și-și spuneau unul altuia «căpitan».”¹⁴

Printre toate neajunsurile: învață grecește. Alesese cârciuma din Karakioi nu numai pentru peisajul fabulos, ci și pentru a învăța limba patronului. Era o datorie față de tatăl lui, de care era teribil de mândru. Istrati se simte român după maică-sa Joița și în același timp grec după Valsamis. Nu conta că nu l-a cunoscut. Dimpotrivă, amplifică în el sentimentul apartenenței de o misterioasă insulă din Mediterana. Mediterana va fi centrul suflătesc al vieții sale... Figura tatălui absent îl patronează și nu îl va părăsi niciodată. Ca să învețe limba greacă se folosește de un dicționar și un caiet unde notează cuvinte pentru a le memora. Petrece astfel nenumărate nopți nedormite. Repetă experiența mai târziu în Elveția, în 1916–1920, când învață limba franceză după aceeași metodă.

A rămas ucenic la Kir Leonida un an și jumătate, dar într-o zi fuge, alungat de bătăile tejghetarului. Se angajează la alt grec, Kir Nicola, care, tot în mahalaua Karakioi, ține brutărie. „O dușmană puturoasă unde se coceau pâine neagră, covrigi, jimble și plăcintă umplută cu mere, cu brânză și cu carne, delicatessuri

¹³ Panait Istrati, *Trecut și viitor*, op. cit.

¹⁴ *Ibidem*, p. 139.

ieftine.¹⁵ Nici aici nu rămâne mult vreme. „Am încercat tot felul de meserii... Am slujit întâi ca băiat de prăvălie și apoi la o băcănie, plăcintar, ucenic la atelierul mecanic al Docurilor Brăilei, ucenic la lăcătușerie și cazangerie, ucenic la pescărie [...], ucenic la fabrica de frânghii. [...] O sută de meserii, fără a prinde rădăcini în vreuna, spre disperarea mamei. Fugeam des de la stăpân, ca și de acasă, ca să hoinăresc. Nu puteam să fiu statornic la nicio treabă, eram adică o haimana.”¹⁶ Se pare că nu i se potrivește nicio meserie. Nu se acomodează cu condiția de lumpen. Este un copil care totuși duce bani acasă și trebuie să își găsească un rost. Este preocupat să evadeze din lumea periferiei. Visează cu ochii deschiși un destin mai bun decât cel la care era condamnat.

HAI LA LUPTA CEA MARE

Nu e adevărat că trăim cu jimblă, trăim cu visuri.

Panaït Istrati

Mai târziu, într-o scrisoare către Rolland, Istrati consemna: „De la 12 la 17 ani mi-am petrecut viața la Brăila și în împrejurimi, până la 20 km în jur [...] am fost ucenic mecanic în docuri (concediat pentru furt), ucenic lăcătuș și cazangiu. Ucenic de pescar, lucrător într-o fabrică de parâme. În sfârșit, o sută de meserii, nicio stabilitate, dezolare pentru mama.”¹⁷ În 1904, Istrati împlinește 20 de ani. Trece printr-una din perioadele lui,

¹⁵ Panaït Istrati, *Trecut și viitor*, op. cit., p. 159.

¹⁶ *Ibidem*, p. 156.

¹⁷ Cahiers Panaït Istrati, „Correspondance Panaït Istrati-Romain Rolland (1919-1935)”, 1985, p. 138.

„când are chef să schimbe locul și norocul”. Pleacă la București să găsească de lucru. În capitala Vechiului Regat oportunitățile sunt numeroase. La Brăila începuse să se amestece cu sindicatele, să participe la comitete de grevă, să protesteze alături de lucrătorii din port. Îl preocupa sărăcia muncitorului și dorea îmbunătățirea condiției lui. Ca statut, Istrati rămâne un marginal, dar este un muncitor mai răsărit pentru că știe să scrie și să citească. Începe să își facă un nume în mediul sindical. Nu era deloc confiscat de munca manuală pe care o exercită, în plus visa să scape de acolo. Avea abilități de agitator. Notele Siguranței îl surprind luând cuvântul la adunări. Îl găsim printre organizatorii grevelor din port. Devine treptat un personaj interesant pentru agenții Siguranței. Va rămâne astfel toată viața.

În aprilie 1904, după o călătorie de opt ore prin praful Bărăganului, într-un un vagon de clasa a treia, debarcă la București. Are în buzunar adresa unui lider sindical, Gheorghe Cristescu-Plăpumar. Coboară din tren la Gara de Nord, aici iese la o stație de tramvai. „Pe Calea Griviței mișună încoace și încolo sumedenie de norod; olteni, gură-cască, salahori fără lucru, țărani speriați, țigani hoinari, bărbați și femei, toți cu picioarele goale și îmbrăcați în zdrențe. Multe femei purtau copii în brațe sau îi târau după ele. La tot pasul bruftuluieli și injurături. Cele mai nerușinate vorbe erau rostite în gura mare fără sfială de nimeni...”¹⁸ Nu călătorește singur, îl însoțește de Mihail Kazanski. Datele despre acesta sunt sărace. Cert este că îi leagă o strânsă prietenie. S-a speculat că la mijloc ar fi fost și o relație homosexuală. Paginile pe care Istrati i le dedică

¹⁸ Panaït Istrati, *Biroul de plasare*, Editura Cartea Românească, București, 1934, p. 11.

mai târziu ridică destule semne de întrebare. „Expresia feței liniștită, ședea pe un scaun prăfuit și citea o carte ilustrată. Fața aplecată asupra paginilor era cu desăvârșire ascunsă sub șapcă. Era îmbrăcat cu niște zdrențe murdare... [...] Așa l-am cunoscut pe Mihail Mihailovici Kazanski, refugiat rus a cărui origină și trecut nu l-am aflat niciodată în întregime. Întâlnindu-l pe Mihail încep o viață nouă, ani de viață eroică, de prietenie însoțită, de vagabondaj ca-n povești prin România, Egipt, Grecia, Turcia și în bazinul mediteraneean. Minte enciclopedică și inimă de aur, ne-am adăpat tot timpul din cupa dragostei prietenești pe care Providența ne-o umplea mereu. [...] După ce am hoinărit timp de 30 de ani, între Orient și Occident, ...nu am descoperit decât acest om, care însă prețuia cât universul întreg.”¹⁹

La București, Istrati se angajează la firma lui Cristescu. Deținea un modest birou de plasare. Statutul lui Istrati se schimbă, nu mai este zugrav, muncitor manual, ci angajat. Cu ce se ocupă? „Fiecare agent (al Biroului de plasare, n.a.) distribuie servitori. Din taxa reglementară de cinci lei de plasament, trei îi ia Biroul și doi agentul. Și asta e toată leafa și pâinea pe care o câștigă agentul. Care n-ar fi tocmai rea dacă ar merge totdeauna din plin. Numai că uite: trei sferturi din plasamente cad baltă, fie după opt zile servitorul dă bir cu fugiții... fie că îl dă afară stăpânul... Cel mai adesea nu poate încasa pentru că stăpânii sunt necinstiți, avari; se ascund, tergiversează, ba uneori refuză net să plătească taxa... Ce poți face împotriva rău-platnicilor? Nu sunt ei stăpânii țării? Cea mai mare parte a timpului, bietul agent nu face decât să alerge de la un capăt la altul al Capitalei...” Istrati vede „...cruda

realitate a mediului cu care avea să-și împartă existența. Vedea o groapă întunecoasă în care niște epave își măcinau zilele...”²⁰ Pe scurt, distribuie lucrători cu ziua. Spălătorese, bone, menajere, servitori, bucătari. Sediul firmei lui Gheorghe Cristescu se afla pe strada Sfinților, la intersecția cu Calea Moșilor. Statutul lui de agitator în portul Brăilei l-a ajutat. Aici l-a identificat ca un „cadru promițător” Gheorghe Cristescu – unul dintre liderii socialiști importanți ai vremii. Avusese oarecare responsabilități în incipienta mișcare sindicală și cunoștea mediul muncitoresc. Era, așadar, o bună investiție. Angajatorul spera să câștige bani de pe urma lui. A părăsit repede Biroul de plasare, unde nici nu prea era plătit. Ce a urmat? „Am intrat «fecior de casă» la un avocat, apoi «garçon» la Hotelul English...” Descoperea marele oraș. Noua scenă pe care evoluă îl ispitesc cu multe tentații. „Cișmigiul cel plin de răbdări prăjite, grădina Sfântul Gheorghe pe ale cărei bănci așteptam în soare ivirea unui stăpân care să aibă nevoie de brațe... Calea Văcărești pe unde beam ceai cu oameni care vorbeau mult din prea multă inimă...”²¹

Mai târziu, într-o scrisoare către Romain Rolland, Istrati consemna: „Între 17 și 22 de ani, plecarea la București cu Mihail. Servitor, valet pe etaj la hotel, agent într-un birou de plasare, servitor într-un spital de boli venerice și nu mai știu ce. Contact cu mișcarea socialistă... Adept entuziast. Mizerie, foame, lipsă de adăpost, păduchi, chiștoace. Pleacă la Giurgiu, port dunărean unde e descărcător de vagoane de sare. [...] Adus acasă de mama sa Joița, întoarcerea la Brăila. Ucenic zugrav, fericit. Viață demnă, mamă fericită. Dragoste nefericită. (Aneta se mărită).

²⁰ Idem, *Biroul de plasare*, op. cit., p. 43.

²¹ Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, vol. 1, op. cit., p. 203.

¹⁹ Idem, *Cum am devenit scriitor*, vol. 1, op. cit., pp. 159-160.